

MEVLÂNÂ'NIN OSMANLI'YA ETKİLERİ

Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu arifesinde Anadolu'da faaliyet gösteren ünlü mutasavvıflardan birisi de Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 1273) idi. Onun görüşleri, tasavvuf düşüncesi ve anlayışına hak ettiği değeri veren Osmanlılar tarafından tevarüs edilerek asırlar boyu devam ettirildi. Öyle ki Mevlânâ Osmanlı'da, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile birlikte görüşlerine en çok değer verilen iki mutasavvıftan biri konumuna geldi. Mevlânâ'nın özellikle İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevî*'si saraylarda, konaklarda, camilerde ve tekkelerde okunan el kitabı haline geldi, adına bir çok şerh ve tercüme yapılarak toplumun her kesimine ulaştırıldı. *Mesnevî*'ye Mevlevilerin yanı sıra diğer tarikat mensuplarının da sahip çıkması daha da geniş çevreye ulaşmasını sağladı. Bu makalede Mevlânâ'nın takipçileri ve eserleri çerçevesinde Osmanlı toplumuna etkisi ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevilik, Tarikatlar, Osmanlı

ABSTRACT

THE EFFECTS OF RÛMÎ TO OTTOMAN CULTURE

After the foundation of Ottoman State, one of the famous mystics who were active in Anatolia is Mavlana Jalaladdin ar-Rumi (d. 1273). Ottomans admired the value of his opinions and understanding and they have continued their thinking throughout the centuries. Together with Ibn Arabi, he became one of two mystics who are esteemed by Ottomans. Especially his book: 'Masnavi' which was one of the most important works in Islamic culture became a handbook that was read in palaces, mosques, and takkas. Its commentaries and translations were reached to all levels of society. Other tarikat members have also accepted Masnavi as their main book; therefore Masnavi could spread to wide environment. In this article, it will be discussed the effects of Mavlana to Ottoman Culture in the frame of his followers and works.

Keywords: Mavlana, Masnavi, Mavlavi Teaching and practices, Tarikats, Ottoman

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 16, Yıl: 2007

Osmanlı'nın kuruluşu öncesi Anadolu'da tasavvuf düşüncesini yayan mutasavvıflar arasında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî de bulunmaktaydı. Memleketi Horasan'dan ailesiyle birlikte ayrılıp genç yaşta Anadolu'ya gelen Mevlânâ, sultânü'l-ulemâ diye bilinen ve aynı zamanda mutasavvıf olan babası Bahaeddin Veled'den hem medrese ilimlerini tahsil etmiş, hem de tasavvuf eğitimi almıştır. Babasının vefatından sonra medrese ilimlerini Halep ve Şam'da, tasavvuf eğitimini de babasının halifesi Seyyid Muhakkık-ı Tirmizî'nin yanında Anadolu'da tamamlamıştır. Bahaeddin Veled'in Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddin Kübrâ'nın halifelerinden olduğu kaydedildiği gibi, tasavvuf anlayışı ilâhî aşk ve cezbeyle dayalı Ahmed el-Gazzâlî'den gelen tarikat silsilesinden hilafet aldığı da belirtilmektedir. Mevlânâ babasından ve Muhakkık-ı Tirmizî'den bu tariklerin tasavvuf anlayışlarını tevâris ettikten sonra Şems-i Tebrizî ile karşılaşmış ve bu karşılaşma onun hayatında bir dönüm noktası oluşturmuştur. İlâhî aşk ve vecdi terennüm eden asıl Mevlânâ bu dönemde doğmuş, dünya şiirinin zirvelerinden *Dîvân-ı Kebîr*'deki şiirlerin büyük bir kısmını bu devirde söylemiş, *Dîvân-ı Kebîr*'in tamamlanmasının ardından gelen sükun döneminde bunu İslâm kültürünün en yaygın ve en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevî* takip etmiştir.¹

Görüşleriyle Osmanlı'ya etki eden mutasavvıflar arasında özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî dikkat çeken iki şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin etkisi daha çok, bütün fikirlerinin özeti sayılan temel eseri *Fusûsü'l-hikem* adlı eseriyle gerçekleşirken Mevlânâ'nın etkisi büyük ölçüde *Mesnevî*'si vasıtasıyla olmuştur. Farsça yazılmış yaklaşık 25.700 beyitten oluşan *Mesnevî*'nin ilk etkisinin, eserin önsözünü şerh eden önemli âlim-mutasavvıflardan Molla Fenârî (ö.1431) ile başladığı söylenebilir. 1393'te Bursa kadısı, 1425'te de ilk Osmanlı şeyhülislâmı olan Fenârî, adı geçen şerhinde Mevlânâ'nın âlim ve sûfî kişiliğine, *Mesnevî*'nin de dinî ve tasavvufî ilimler açısından önemine dikkat çekmiştir.² Onun bu tesbitleri, bulunduğu konum itibarıyla, Mevlânâ ve eserini

¹ bk. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, 441-448.

² Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan Molla Fenârî'nin bu Arapça şerhi (Esad Efendi, nr. 3684/4, vr. 1b-6a; Âşir Efendi, nr. 440/5, vr. 44a-46a) Mustafa Aşkar

gerek yöneticilerin gerekse ilmiye mensuplarının gündemine sokmuş olmalıdır. Nitekim 1426'da Sultan II. Murad tarafından ilk olarak Edirne'de, ardından sultanın emirlerinden Yahşî Bey tarafından da Tire'de birer mevlevîhane yaptırıldığı, yine bu dönemde Şeyh Muînüddin b. Mustafa tarafından *Mesnevî*'nin birinci cildini içeren 14.404 beyitlik manzum tercüme ve şerhi hazırlanarak Sultan II. Murad'a sunulduğu bilinmektedir.³

Mevlânâ ve Osmanlı Yöneticileri

XV. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'nın gündemine girdiği anlaşılan Mevlânâ'nın görüşleri, takip eden yıllarda başta padişahlar olmak üzere en üst düzeyde yöneticilerin ve âlimlerin ilgisini çekmeye devam ettiği görülmektedir. Başşehir Edirne'de mevlevîhane kurduran II. Murad'dan sonra oğlu Fâtiḥ Sultan Mehmed de İstanbul'un fethinin ardından yeni başşehirde benzer bir teşebbüste bulunmuş, Vezneciler'deki Kalenderhâne Câmii'ni *Mesnevî* okunması ve Mevlevî âyininin icrası için tahsis etmiştir. Öte yandan bu dönemin ileri gelen âlim-sûfisi Musannifek (Alâeddin Ali b. Muhammed, ö.875/1470) tarafından *Mesnevî*'nin baş tarafı Farsça olarak şerh edilirken,⁴ İbrâhim Tennûrî (ö.887/1482) tarafından da *Gülzâr-ı Mânevî* isimli eserinin "Ney ve Çeng" isimli bölümlerinde *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti yeniden uyarlanarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Fâtiḥ'in yerine geçen oğlu Sultan II. Bâyezid'in izniyle dönemin vezirlerinden İşkender Paşa'nın av arazisi üzerine 1491'de Kulekapı (Galata) Mevlevîhânesi kurulmakla başşehir İstanbul Konya'dan sonra en önemli Mevlevî şehri hâline gelmiştir. II. Bâyezid'in Konya'daki Mevlevî şeyhlerinden Celâleddin Çelebi ve Hüsrev Çelebi ile yakınlık kurduğu, Mevlânâ'nın türbesindeki sandukaları ve örtülerini

tarafından bir değerlendirme yazısıyla birlikte tercüme edilmiştir (bk. "Molla Fenârî'nin [ö. 834/1431] 'Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî' Adlı Risâlesi ve Tahlili", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, [2005], XIV, 83-102).

³ *Mânevî-i Murâdiyye* adı verilen bu iki cildlik eserin bir nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphânesi'ndedir (Ulucami, nr. 1664-1665). Kemal Yavuz, eserin 755 beytinin tercümesini ve şerhini oluşturan yaklaşık 3000 beytini yayımlamıştır (*Mesnevî-i Murâdiyye*, Ankara 1982).

⁴ Eserin Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan bir nüshası (Nâfiz Paşa, nr. 604, vr. 1b-119a) muhtemelen müellif hatıdır.

yenilettiği, onun bu ilgisi sonucu döneminde birçok devlet adamının Mevleviye tarikatına intisap ettiği bilinmektedir.⁵ Yavuz Sultan Selim de Mısır seferine giderken ve dönüşte Mevlânâ'nın türbesini ihtiramla ziyâret etmiş⁶ ve türbenin yanma su getirtip büyük bir şadırvan yaptırmıştır.⁷

Osmanlı'nın ihtişam devrini yaşadığı XVI. yüzyıla gelindiğinde Mevlânâ'ya olan ilginin artarak devam ettiği görülmektedir. Bu yüzyılda 46 yıl gibi yarım asra yakın bir süre (1520-1566 yılları arası) hükümdarlık yapmış olan cihan padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'ın el aldığı tarikatlardan birinin Mevleviye olduğu⁸ ve bir ara Mevlânâ'nın türbesini ziyaret için gittiği sırada *Mesnevî* okuyup semâ eden Mevlevî dervişlerinin meclisine katıldığı,⁹ Şark seferlerine giderken özellikle ziyaret ettiği yerler arasında Mevlânâ ile şeyhi Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin türbelerinin de bulunduğu,¹⁰ Mevleviler için Konya'da bir semâhâne ve bir çok derviş hücresi yaptırdığı kaydedilmektedir.¹¹ Daha da önemlisi Şeyhülislâm Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö.1547) Mevlânâ'nın bazı beyitlerindeki ifadeleri sebebiyle küfre girdiğini belirten bir fetva hazırlayıp Kanûnî'ye sunması üzerine, sultanın buna çok üzülenek,

“Âşığa ta'n eylemezdi müftü-i bisyâr-fen

Fenn-i sırrı aşktan bilseydi bir mikdar fen

Şeyhülislâmım diyen bir tıfl-ı ebcedhân olur

Mekteb-i aşkında ol yâr idicek izhâr-fen”

⁵ Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, Kahire 1283, I, 143-144; ayrıca bk. Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (tahkik: İlhan Genç, doktora tezi), Erzurum 1986, s. 105.

⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Konya Târîhi*, Konya 1964, s. 646.

⁷ Mehmed Paşa, *Nişancı Târîhi*, İstanbul 1290, s. 191.

⁸ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 107.

⁹ Sâkıb Dede, *a.g.e.*, I, 145; Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁰ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, İstanbul 1969, II, 104.

¹¹ *Nişancı Târîhi*, s. 265-266; Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, İstanbul 1314, I, 160-161.

Şeklinde yazdığı dörtlükle Çivizâde'yi tenkid etmesi ve o zamana kadar örneğine rastlanmayan bir kararla onu şeyhülislamlıktan azletmiş olması¹² Mevlânâ'ya verdiği değerin boyutunu göstermektedir.

Anadolu'da XVI. yüzyılın başlarında halkının tamamı Mevlânâ'nın tarikatına mensup köyler meydana gelmiş olmakla birlikte, Mevlevîlik zamanla devlet adamlarının intisabıyla köylerden şehirlere intikal etmeye başlamıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçen Sultan II. Selim de babası gibi Mevlevîyye'den el alan padişahlardandır. Onun Mevlevîyye şeyhlerinden Hüsrev Çelebi'ye intisap ettiği ve şeyhin faaliyet gösterdiği Konya'daki dergâhın yanına bir câmi yaptırıp vakıflar tayin ettiği nakledilmektedir.¹³ Kaynaklarda açıkça belirtildiği gibi bu dergâhın ihtiyaçları her padişah döneminde karşılanmıştır. Ayrıca XVI. ve XVII. yüzyıllarda Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa, Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa, Sadrazam Bayram Paşa, Sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşa, Vezir Çoban Mustafa Paşa, Emîr Abdülhamid el-Murtazâ, Ulvan ve Fuad mirzalar, Yakovalı Hasan Paşa, Ankara Beylerbeyi Cenâbî Ahmed Paşa, Şam valisi Hasan Paşa, Emîr Gazî Ebu Seb, Malkoç Mehmed Efendi, Muslu Ağa, Türkmen Mustafa Ağa gibi devlet adamları tarafından mevlevîhâneler tesis edilerek bu tarikatın desteklendiği bilinmektedir.¹⁴ Kurulan bu Mevlevîhaneler'de okunması âdetten olan *Mesnevî* kitabı, zamanla selâtin camilerinde, padişah saraylarında ve konaklarda da okunmaya başlanmıştır. Öte yandan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın (ö.1143/1730) yaptırdığı medresede tasavvuf ilminin ve *Mesnevî*'nin okutulmasını da vakıf şartları arasında zikretmesiyle, *Mesnevî* dersleri XVII. yüzyıldan itibaren medreseye de girmiştir.¹⁵ XIX. yüzyıla gelindiğinde ise

¹² Hüseyin G. Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara 1982, s. 114-115.

¹³ Sâkıb Dede, *a.g.e.*, 1, 145.

¹⁴ Osmanlı tasavvuf tarihi üzerine son yıllarda yapılan araştırmalarda devlet adamlarının tasavvuf ehli, tekke ve tarikatlarla ilişkisi, bu bağlamda Mevlânâ ve Mevlevîyye ile münâsebetleri ortaya konmuştur. Konuyla ilgili şu çalışmaların ilgili bölümlerine bakılabilir: Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Süfîler Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul 2000; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Süfîler Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003.

¹⁵ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, 1, 136.

“dâarulmesnevî” (mesnevîhâne) adıyla halka *Mesnevî* okutmaya yönelik müesseseler açılarak¹⁶ Mevlânâ’nın görüşleri daha da geniş kitleye ulaştırılmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren tahta geçen pâdişahlardan Sultan III. Selim, Sultan II. Mahmud ve Sultan V. Mehmed (Sultan Reşad) gibi padişahlar Mevlânâ’nın tarikatına intisap etmişlerdir. Sultan II. Mahmud döneminde Mevlevî devlet adamlarından Hâlet Efendi sâyesinde bir çok mevlevîhânenin bakım ve onarımı yapılarak şeyhlerine maaş bağlanmış, Sultan II. Abdülhamid ve Sultan V. Mehmed (Sultan Reşad) dönemlerinde de bir çok mevlevîhânenin tamir ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Padişahlardan Abdülmecid, Abdülaziz, II. Abdülhamid ve V. Mehmed’in, saltanatın tescili anlamına gelen kılıç kuşanma merasimleri Mevlânâ tarikine mensup şeyhler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Mevlânâ, Mevlevîlik ve Diğer Tarîkatlar

Osmanlı üst düzey yöneticilerinin Mevlânâ’ya olan ilgisinin onun görüşlerinin halk arasında yaygınlaşmasında etkili olduğu açıktır. Bunun yanı sıra Mevlânâ’nın görüşlerinin toplumun hemen her kesiminde ma’kes bulmasında esas, çeşitli tarikatlara mensup sûflerin gayretlerinin ciddi katkıları olmuştur. Zira kaynakların ifadesine göre Mevlevilerle birlikte bir çok tarikat ehlinin tekkelerinde ve camilerde yaptıkları vaaz ve sohbetlerinin temel kaynaklarından birini Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si oluşturmakta, bu sohbetler, özellikle cami ve mescidlerde geniş halk kitlesi tarafından takip edilmekteydi. Nitekim XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında İstanbul’da faaliyet gösteren Nakşibendiyye şeyhi Emir Ahmed Buhârî (ö.922/1516), ulemâdan Muğlalı müridi Mustafa b. Süleyman’ın *Mesnevî*’den nakiller yaptığı vaaz meclislerini bir çok kimse ile birlikte takip etmekteydi.¹⁷ Emir Buhârî’nin hacca giderken yanına aldığı iki eserden birinin *Kur’ân-ı Kerîm* diğerinin de *Mesnevî* olması,¹⁸ bu esere verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Yine

¹⁶ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, XXIX, 332.

¹⁷ Nev’îzâde Atâf, *Hadâiku’l-hakâik fî tekâmüli’ş-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 21.

¹⁸ Taşköprüzâde İsmâmeddin Ahmed, *eş-Şekâiku’n-Nütmâniyye fî idemâi’d-devleti’l-Osmâniyye* (nşr. Ahmed Suphi Furat), İstanbul 1984, s. 359.

Zeyniyye tarikatından Şeyh Bedreddin Muğla'daki tekkesinde,¹⁹ Nakşibendiyye tarikatından Amasyalı Mahmud Çelebi (ö.938/1531-32),²⁰ Halvetiyye-Gülşeniyye'den Sirozlu Şeyh Hasan Zarîfî (ö.977/1569-70),²¹ Halvetiyye-Sünbülüyye'den Sirozlu Şeyh Muhammed İlhâmî (ö.980/1572-73)²² ile Sünbülüyye ve Gülşeniyye'den Mahmud Cemâleddin Hulvî (ö.1064/1654)²³ İstanbul'daki tekkelerinde *Mesnevî* dersleri okutmaktaydı. Nakşibendiyye şeyhi Hekîm/Hakîm Çelebi de (ö. 974/1567) Kanûnî'nin sadrazamlarından Rüstem Paşa'ya *Mesnevî* okutmuştu.²⁴ Öte yandan Nakşibendiyye'ye mensup âlimlerden Kanûnî'nin şehzâdesi Sultan Mustafa'nın özel hocası Sürûfî Mustafa Muslihuddin Efendi'nin (ö.969/1561-62) İstanbul'da Kasımpaşa Câmii'nde,²⁵ Kadiriyye tarikatından Balıkesirli Can Âlim Efendi'nin (ö.1026/1617) Fâtih²⁶ ve Süleymâniye câmilerinde *Mesnevî* dersleri verdiği,²⁷ Bayrâmiyye şeyhi Mehmed Üftâde'nin (ö.988/1580) Bursa'da yaptığı cami vaazlarında özellikle *Mesnevî*'den nakiller yaptığı,²⁸ Halvetiyye-Şemsiyye'den Şeyh Abdülmecid'in (ö.972/1564-65) Tokat'ta Ramazan aylarında bir ay süreyle yaptığı vaazlarını *Mesnevî*'ye hasrettiği belirtilmektedir.²⁹ *Mesnevî*'nin bu şekilde okunması, okutulması, mutasavvıf-âlimler tarafından şerh ve tercüme edilmesi, her kesimden insan topluluklarına yapılan dinî-tasavvufî sohbetlere ilham kaynağı olması, Mevlânâ'yı Osmanlı toplumunun en etkili şahsiyetlerinden biri konumuna getirmiştir.

¹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 134.

²⁰ Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 534; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 5959, vr. 378a.

²¹ Atâî, *a.g.e.*, s. 201.

²² Atâî, *a.g.e.*, s. 208.

²³ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-fuzalâ* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, I, 552.

²⁴ Atâî, *a.g.e.*, s. 216.

²⁵ Atâî, *a.g.e.*, s. 24.

²⁶ Atâî, *a.g.e.*, s. 622.

²⁷ Mahmud Cemâleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (nşr. Mehmed Serhan Tayşî), İstanbul 1993, s. 611. Ayrıca Nevizâde Atâî Eyüp'te vâiz olan Niyazî Efendi'nin (ö.?) hafta ortasında Süleymâniye Câmii'nde *Mesnevî* dersleri okuttuğunu belirtmektedir (s. 654).

²⁸ Atâî, *a.g.e.*, s. 358.

²⁹ Muhammed Nazmi, *Hediyetü'l-ihvân* (hazırlayan: Osman Türer, doktora tezi), Ankara 1982, s. 54.

Zikredilen sohbet ve vaazlara paralel olarak XV. yüz yılda başlayan *Mesnevî*'nin kısmî tercüme ve şerhleri sonraki asırlarda da sürdürülmüş, XVI. yüzyıldan itibaren de eserin tamamının tercüme ve şerhleri yapılmaya başlanmıştır. Özellikle mutasavvıf-âlimler tarafından sürdürülen bu tercüme ve şerh faaliyetleri de Mevlânâ'nın görüşlerinin ilmiye mensupları arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır. Örneğin yukarıda *Mesnevî*'ye verdiği değere işaret edilen Emir Buhârî, Mevlânâ'nın şathiyye türünde yazdığı bir gazelinin Türkçe, daha başka bir kısım beyit ve şiirlerini de Farsça olarak şerh etmiştir.³⁰ Mevlânâ'nın adı geçen şathiyye türündeki gazeline daha sonra XVII. yüzyılda Halvetiyye şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî (ö.1049/1639) tarafından, XVIII. yüzyılda da yine aynı tarikata mensup şeyh Abdullah Selâhaddin Uşşâkî (ö.1197/1782) tarafından ayrı ayrı şerhler yazılmıştır.³¹ XVI. yüzyılın âlim şeyhlerinden olan Şeyh Hasan Zarîfî de (ö.977/1569-70) *Mesnevî*'nin ilk otuz dört beytini şerh etmiştir.³² Bu kısmî tercüme ve şerhlerin yanı sıra *Mesnevî*'nin tam tercüme ve şerhi XVI. yüzyılda Sürûrî Mustafa Muslihuddin Efendi (ö.969/1561-62) tarafından Farsça olarak gerçekleştirilmiş ve toplumda onun "*Mesnevî şârihi*" olarak tanınmasına sebep olmuştur.³³ Sürûrî'nin şerhini Sûdî Bosnevî ile Mustafa Şem'î Efendi'nin Türkçe şerhleri takip etmiştir. Şem'î'nin 1587-1592 yılları arasında tamamladığı şerhi,³⁴ önceki iki şerhten daha fazla tanınmış olmakla birlikte bir sonraki asırda İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin (ö.1041/1631) yaptığı *Mecmûatü'l-letâif* adlı şerh, Türkçe şerhlerin en mûteberi

³⁰ Emir Buhârî'nin Türkçe şerh ettiği gazelin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde *Şerh-i Gazel-i Mevlânâ* adıyla (AY, nr. 1545), bir başka bir nüshası da *Feyz-i Âsâr li Mesnevî-i Hazret-i Mevlânâ* adıyla kayıtlıdır (TY, nr. 6306). Onun Mevlânâ'nın bazı beyit ve şiirlerine Farsça yazdığı şerhlerin bulunduğu kütüphaneler için bk. (Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, "İstanbul'da Buhârâh Bir Nakşî Şeyhi: Seyyid Emir Buhârî ve Türkçe Şiirleri", *Bilgi Bilim ve Kültür Dergisi*, [1996], I, 253).

³¹ Abdülmecid Sivâsî'nin yaptığı şerh Cengiz Gündoğdu tarafından kısmen sadeleştirilerek yayımlanmıştır ("*Mevlânâ'nın [ö. 672/1273] Şathiyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli'nin Şerhi: Şerh-i Ebyât-ı Celâteddîn-i Rûmî*", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, [2002], VIII, 27-46). Abdullah Selâhaddin Uşşâkî'nin şerhi için bk. Mehmed Akkuş, *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1998, s. 128-129.

³² Atâî, *a.g.e.*, s. 201. Şeyh Hasan Zarîfî'nin *Kâşifî'l-esrâr ve matlau'l-envar* isimli Farsça şerhinin bir nüshası Bâyezid Devlet Kütüphanesi'ndedir (nr. 3635).

³³ Ömer Faruk Akün, "Sürûrî", *İA*, XI, 249-250.

³⁴ Eserin nüshalarının bulunduğu kütüphaneler için bk. Semih Ceyhan, "Mesnevi", *DİA*, XXIX, 331.

olarak kabul edilmiş ve müellifine “Hazret-i Şârih” unvanını kazandırmıştır. Daha sonraki yıllarda da *Mesnevî*'nin bir kısmının ya da tamamının tercüme ve serhleri yapılmaya, ayrıca anlaşılması zor kelimeler ve tasavvuf kavramları için sözlükler hazırlanmaya devam edilmiş, böylece bu gelenek günümüze kadar ulaştırılmıştır.³⁵

Sonuç Yerine

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî yöneticiler, ilmiye mensupları ve halk olmak üzere Osmanlı toplumunun değişik kesimlerini özellikle *Mesnevî* isimli eseriyle etkilemeyi başarmıştır. Ancak *Mesnevî*'nin toplumda yaygınlığı, sadece Mevlânâ'nın görüşlerinin yaygınlaşması gibi algılanmamalıdır. Aksine *Mesnevî* İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri olduğu için bu eser vasıtasıyla dinî-tasavvufî düşünce toplumun her kesimine ulaştırılmıştır demek daha doğru olur. Bizzat Mevlânâ bu eserin Kur'an'ın gizli manalarını ortaya çıkaran (keşşâfû'l-Kur'an) nitelikte olduğunu vurgulamıştır. İçerdiği hikayelerin bir açıdan muhtevasını yansıtan yaklaşık 950 başlığın elli küsurunu ayetlerin, elli üçünü hadislerin oluşturması bu hikayelerin naslarla temellendirildiğinin bir kanıtı olarak görülmelidir.³⁶ Bu noktada İslam kültürünün yaygınlaştırılmasında *Mesnevî*'nin diğer kaynaklardan daha çok tercih edilmesinin sebepleri üzerinde durulabilir. Kanaatime göre bunların en önemlisi, ele alınan ciddi ve derin konuların hikayelerle sade ve basit bir üslup içinde anlatılabildiği olmasıdır. Özellikle cami ve mescidlerde yapılan vaazların muhatap kitlesi, gerek yaşları gerekse bilgi ve birikimleri açısından oldukça farklılık arz ettiğinden, her birinin seviyesine göre konuyu arz edebilmek kolay değildir. İşte *Mesnevî* bu açıdan önemli fonksiyonlar icra etmiştir denilebilir.

³⁵ Yapılan çalışmalarla ilgili bk. Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, XXIX, 330-332.

³⁶ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, XXIX, 328.